

ванние экономические санкции за превышение установленных норм выбросов вредных веществ.

Важное значение для отечественной металлургии имеет разработка и реализация комплексной энерго-экологической программы, начиная с добычи природных ископаемых и заканчивая производством готовой продукции.

Для финансового обеспечения этой работы необходимо привлекать различные источники, прибыль и амортизационные отчисления, остающиеся в распоряжении предприятий, средства от приватизации государственного имущества, средства коммерческих банков, приватизационные сертификаты и др.

Расчеты показывают, что мобилизация внутренних источников финансирования может обеспечить ежегодно сумму около 400 млн. долл., что растянет процесс структурных преобразований на 15-20 лет. Это неприемлемо, так как еще более усугубит отставание черной металлургии Украины по уровню конкурентоспособности потенциала предприятий и продукции. Следовательно, остро стоит задача привлечения значительных финансовых ресурсов иностранных инвесторов, анализ уровня динамики расхода топливно-энергетических ресурсов во взаимосвязи с выбросами вредных веществ в условиях аглодоменного производства Украины.

Литература

1. Стрелец А.И., Емченко Ю.Б. Эффективность энергосберегающих технологий в черной металлургии. - Киев: Техника. - 1992.
2. Защита атмосферы от промышленных загрязнений. Справочник в 2-х частях / Пер. с англ. - М.: Металлургия. - 1988.
3. Анденъев С.М., Филиппев О.В. Пылегазовые выбросы предприятий черной металлургии. - М.: Металлургия. - 1979.

ПРОБЛЕМИ ПЛАТНОСТІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

ISBN 966-7418-41-3

Білязе Л.П., доцент кафедри бухгалтерії і аудиту;

Чуйченко Т.В., ст. викладач кафедри економіки підприємства;

Реп'єва О.М., студентка

У статті висвітлюються елементи економічного механізму природокористування, який формується в умовах ринку: цільність природокористування; система економічного стимулювання природоохоронної

діяльності; плата за забруднення навколишнього середовища; утворення ринку природних ресурсів; удосконалення ціноутворення з урахуванням екологічного чиннику, особливо на продукцію природокористуючих галузей; екологічні фонди; продажі прав на забруднення; екологічне страхування та інше.

In the article the following elements of forming economical mechanisms of nature usage in market conditions are shown: requiring payment of nature usage; the system of economical stimulation of nature protecting activity; payment for the pollution of environmental; the establishing of the market of natural resources, improvement of price production with calculation of ecological fact end etc.

Проблема платності та оцінки природокористування – одна з центральних в економіці природокористування, тому що природоохоронні заходи пов'язані із значними одночасними та експлуатаційними витратами.

При оцінці ефективності природокористування варто враховувати вартість природоохоронних заходів, порівняти витрати на природоохоронні заходи і ефект, який досягається при цьому. Економічні результати, що включаються в оцінку платності природокористування, являють собою економію у матеріальному виробництві, економію у невиробничій сфері, а також скорочення витрат особистих коштів населення.

Очікуваний чистий економічний ефект розраховується на етапах формування НІОКР, проектування, створення й освоєння нової природоохоронної техніки з метою вибору варіанта природоохоронних заходів, що забезпечують досягнення максимального розміру економічного ефекту при дотриманні установлених вимог до якості навколишнього середовища і виділених ресурсів. Соціальні результати заходів щодо природокористування звичайно носять регіональний характер і впливають на здоров'я всього населення на території, що охороняється від забруднення, на стан рослинного і тваринного світу. В залежності від цього укладаються умови платності природокористуванням.

Підприємства, що нагромадили значний досвід у боротьбі проти забруднення, мають розробки в технології, у контролі за дотриманням екологічних стандартів, у переробці відходів виробництва, можуть скористатися цими розробками для надання платних послуг підприємствам шляхом створення спеціальних інжинірингових, тренінгових, аудиторських або консультативних фірм на основі одержання ліцензії або інших законних засобів ведення цієї діяльності. Ці розробки повинні давати прибуток на основі реалізації попиту і пропозицій у ринковій економіці.

Уміння знайти засоби з використанням механізму керування природокористуванням – означає зв'язати екологічне, ресурсне право з цілями і завданнями виробництва і можливостями самоврядування.

Фінансування екологічних програм і заходів щодо охорони природи та раціонального природокористування провадяться з коштів, які нагромаджують підприємства різноманітних форм власності, шляхом заснування різноманітних екологічних фондів, екологічного страхування, фонду відрахувань на виробництво мінерально-сировинної бази, кредитів банків, добровільних внесків населення, іноземних юридичних і фізичних осіб та інших джерел фінансування.

Плату за забруднення навколишнього природного середовища (за викиди, скидання забруднюючих речовин, розміщення відходів) варто перераховувати підприємствами та організаціями в обов'язковому порядку. Повинна бути створена єдина система екологічних фондів, що формуються з коштів, що надходять від підприємств, заснувань, громадян, іноземних і фізичних осіб, включаючи плату за викиди забруднюючих речовин у природне середовище, розміщення відходів і інші забруднення, а також суми, отримані по позовах про відшкодування збитків, коштів від реалізації конфіскованого майна при незаконній рибній ловлі, полюванні, прибутків по внесках, банківським депозитам, від пайової участі власними коштами фонду в діяльності підприємств і організацій, валютних надходжень від іноземних юридичних осіб і громадян.

Платежі за викиди і стоки забруднюючих речовин у межах нормативів включаються в собівартість продукції. Отже, дійсним платником виступає споживач, а не той, хто забруднює середовище життя. Викиди, стоки наднормованого забруднення фінансуються за рахунок прибутку підприємства.

На практиці спостерігаються такі види порушень законодавства в природокористуванні:

- незаконне надання ліцензії;
- незаконні угоди, що порушують право власності на природокористування;
- самовільне користування надрами;
- самовільна забудова площ залягання корисних копалин;
- порушення права власності на інформацію про природокористування;
- неприведення в попередній стан ліквідованих виробіток, шпор;
- порушення правил і вимог проведення робіт із геологічного вивчення природних ресурсів;
- позапроектне опрацювання ділянок родовищ;
- псування родовищ корисних копалин;

- порушення правил повернення державі решти добутих із надр дорогоцінних металів і каменів;
- порушення правил і норм безпечного ведення робіт, пов'язаних із природокористуванням;
- невиконання правил і вимог по охороні навколишнього середовища та інші.

Перераховані порушення говорять про необхідність системного підходу до проблеми створення екологічних фондів, рішення питань регіональних, індивідуальних соціальних розробок із проблем платності природокористування.

Формування екологічного механізму природокористування слід розглядати у загальній системі економічного механізму всієї економіки. Потім необхідно виділити перспективні напрямки формування саме механізму природокористування. Таким є:

- механізм та інструменти, які працюють у рамках всієї економіки;
- більш спеціальні механізми та інструменти, пов'язані з охороною довкілля та експлуатацією природних ресурсів.

У процесі розробки ефективного екологічного механізму природокористування необхідно дотримуватись таких принципів:

- ефективний механізм природокористування може бути розроблено тільки тоді, коли будуть розроблені концепції розвитку секторів (компонентів) всієї економіки;
- даний механізм повинен бути узгодженим з іншими економічними механізмами, які об'єднують первинні природні ресурси з кінцевою продукцією, тобто він повинен стати часткою загального механізму, який регулює функціонування окремих виробництв, та орієнтуватися на кінцеві результати;
- економічний механізм природокористування може бути створеним на основі комплексного підходу.

Можна виділити такі елементи екологічного механізму природокористування:

- платність природокористування;
- система економічного стимулювання природоохоронної діяльності;
- плата за забруднення навколишнього природного середовища;
- створення ринку природних ресурсів;
- удосконалення ціноутворення з урахуванням екологічного фактору;
- екологічні фонди;
- продаж прав на забруднення;
- екологічне страхування.

На основі ціни та екологічних оцінок природних ресурсів повинна здійснюватися платність природокористування, яка дасть можливість зве-

сти більш точний облік економічного фактору у економіці. У певній мірі плата за природні ресурси є аналогом екологічного податку. Розмір податків встановлюється максимальним для перших етапів виробництва, які пов'язані з експлуатацією (видобуванням) природних ресурсів, а для наступних етапів, які пов'язані з виробництвом продукції на основі використання цього ресурсу, розмір податків може зменшуватися. Це сприяє раціональному використанню ресурсів. Тут держава надає тільки первісний поштовх та за допомогою податків впливає на ціни, а все інше повинні робити ринкові механізми - впливати на поведінку виробника та споживача, на попит та пропозицію продукції в залежності від ступеня її екологічності.

Слід звільнити від податків екологічні фонди та прибутки підприємств, які одержано від переробки різних вторинних ресурсів та відходів виробництва.

Серед платежів за природні ресурси можна виділити плати:

- за право користування природними ресурсами;
- за відтворення та охорону природних ресурсів.

У межах вартісних відношень, що склалися, повинна розглядатися така категорія, як плата за природні ресурси. Її зміст визначають як фактичні, так і майбутні витрати праці. Плата за ресурси, яка будується на фактичних витратах, направляється на відшкодування суспільно-громадських необхідних витрат, пов'язаних з розвідкою, охороною, відновленням природних ресурсів і іншими природогосподарськими роботами. Плата, яка заснована на майбутніх витратах та яка відбиває сутність економічної оцінки природних ресурсів, здійснюється з метою відшкодування втрати екологічного потенціалу, а також для стимулювання раціонального природокористування. Методологія побудови двох форм плати за природні ресурси різна. В одному випадку вона базується на законі вартості, а у другому - на законі економії часу. Ця плата залежить від:

- обсягу витрат на пошук і розвідку корисних копалин;
- вартості продуктивних розвідкових шпар, гірничих виробок, які передані на баланс гірничих підприємств і експлуатуються як основні фонди у процесі видобутку;
- середньорічного видобутку корисних копалин;
- середньорічних нормативних збитків при видобутку корисних копалин.

Форма плати, яка застосована на майбутніх витратах, сприяє найбільш ефективному використанню природних ресурсів. Ця плата за своєю сутністю є економічною санкцією за вилучення природних ресурсів із господарського обігу, за наднормативні витрати природної речовини при її видобутку та переробці. Форма плати базується на довготерміновій економічній оцінці природних ресурсів. Джерелом фінансування є прибуток

підприємств, винних у нераціональному використанні природних ресурсів, їх вилученні та інше.

В умовах дії закону вартості витрати заміщення (ефект відтворення) можуть придбати форму ренти, соціального призначення якої складається з найбільш ефективного природокористування. Плата є своєрідним вартісним гарантом відтворення природних ресурсів.

Власник землі (природних ресурсів) повинен економічно реалізувати своє право власності шляхом отримання фіксованої плати за володіння цією землею (природними ресурсами), величина якої забезпечила б необхідний рівень ефективності природокористування.

Отже, абсолютна рента - це такий мінімальний розмір ефекту відтворення природних ресурсів, який гарантує їх раціональне використання, а категорія ренти безпосередньо пов'язана з орендною платою.

Орендні відношення - відношення ефективного господарювання, побудовані на основі платності за природні ресурси. Своїм існуванням вони у рівній мірі належать як закону економії часу, так і закону вартості. Перший з них формує ефект відтворення природних ресурсів, а другий - обумовлює необхідність еквівалентного обміну між товаровиробниками, що використовують природу, та людьми, які володіють та розпоряджаються багатством природи.

Основою визначення орендної плати є максимізація громадської користності природних копалин. У платі повинна бути відображена висока ефективність відтворення продукту природокористування при якомога більшому задовільненні громадських потреб.

Орендна плата залежить від:

- базових витрат на один гектар землі;
- нормативних витрат на один гектар землі;
- базової та нормативної врожайності землі;
- коефіцієнту співвідношення індивідуальних та громадських інтересів.

Таким чином, основу середньої плати складає з одного боку, різниця між базовою та нормативною собівартістю, яка скоригована на коефіцієнт співвідношення індивідуальних та громадських інтересів, а з іншого боку - базова врожайність сільськогосподарських земель.

Як основа орендна плата встановлюється з урахуванням довготермінової оцінки природних ресурсів.

Відсоткова ставка повинна враховувати регіональні умови господарювання та бути достатньою для стимулювання раціонального природокористування.

Таким чином, плата за природні ресурси може будуватися як на основі рентної, так і на основі витраченої концепції. Перша визначає їх народогосподарську цінність, а друга - вартість відтворення природних ресурсів.

Відтворення природних ресурсів на сучасному стані розвитку продуктивних сил неможливе без споживання матеріальних благ (будівництво очистних споруд, природоохоронного обладнання, лісовідновлення та ін.). Це відношення до відтворення природних ресурсів водночас є і відношенням з приводу споживання матеріальних благ, раніше нагромаджених суспільством. У зв'язку з цим, досягнення визначеного розміру еколого-економічного ефекту пов'язано з витратами природокористування. З кожним роком розмір їх збільшується. Для сучасного періоду розвитку суспільного виробництва характерна тенденція зростання суспільнонеобхідних витрат на відтворення природних ресурсів.

Розглядаючи тенденцію зростання витрат природокористування, треба знати які додаткові витрати визначають цю тенденцію:

- прямі витрати на охорону природи, очистку повітря та водного басейну;
- додаткові витрати, пов'язані з освоєнням природних ресурсів, які розташовані у погіршених умовах і більш віддалених від центрів споживання;
- витрати на своєчасне доброякісне розгортання відтворення природних ресурсів, що відновлюються.

Зростання природоохоронних витрат повинно бути компенсовано більш високим ростом продуктивності суспільної праці у галузях, які експлуатують та переробляють природну речовину.

В залежності від специфіки виробництва, природоохоронні функції, а також і господарський механізм раціонального природокористування у різних галузях буде неоднаковим. З точки зору охорони природи усі галузі можна розділити на три групи:

- природовідтворюючі;
- природозабруднюючі;
- природовикористовуючі.

Головною природоохоронною функцією для природовідтворюючої групи галузей є відновлення, примноження та охорона біологічних ресурсів. Зростання економічної оцінки біологічних ресурсів дозволяє говорити про зростання екологічного потенціалу. Порівнюючи розмір економічної оцінки природних ресурсів, які відновлюються, з витратами, які забезпечують їх відтворення, можна розрахувати еколого-економічну ефективність природовідновлення.

Головною природоохоронною функцією природовикористовуючих галузей є найбільш ефективне добування первинної сировини. Еколого-економічна ефективність природовикористовуючих галузей залежить від:

- еколого-економічної оцінки відходів виробництва, які випущені з порушенням норм експлуатації природних ресурсів;

- вартості загальних виробничих фондів природовикористуючого виробництва.

Ціна відходів визначається не за вартістю їх стягнення з виробництва, а за ціною вихідної природної сировини. При такому підході підприємства, використовуючи природні ресурси, будуть, з одного боку зацікавлені у збільшенні вартісної оцінки природних ресурсів, а з іншого - у зменшенні відходів власного виробництва.

Важливим фактором підвищення ефективності використання природних ресурсів є запровадження екологізованої техніки та технології. Збільшення вартості основних фондів без їх екологічного вдосконалення приведе до зниження екологічної ефективності природокористування.

Суттєве значення у системі платного природокористування повинні відігравати штрафи різноманітного роду, санкції за нераціональне використання природних ресурсів і забруднення довкілля. Розмір штрафів повинен бути значним, щоб реально впливати на діяльність виробника.

Платне природокористування визначає характер системи економічного стимулювання природоохоронної діяльності, заходів по зменшенню забруднення навколишнього середовища. У цю систему можна включити такі напрямки:

- субсидування;
- пільгове кредитування природоохоронної діяльності природоохоронних фондів;
- прискорену амортизацію та ін.

Більшість даних напрямків вже показали свою екологічну ефективність в багатьох галузях народного господарства, що дозволило зробити вартість продукції більш адекватною відносно витратам, у тому числі природних ресурсів та збитків, які завдаються довкіллю, а також сприяють компенсації екологічних збитків самим забруднювачам.

Значного вдосконалення вимагає система державних субсидій економіки. Ця грошова допомога повинна надаватися з метою стимулювання екологосбалансованої діяльності у державі.

Прискорена амортизація основних фондів є добре апробованою у світі мірою для стимулювання пріоритетних видів діяльності з розвитку науково-технічного прогресу. Підприємство, яке завищує амортизаційні відрахування, зберігає розмір прибутку, який підлягає оподаткуванню, у результаті чого зростає його чистий прибуток.

Важливим елементом у системі економічного механізму природокористування є платежі за забруднення природного середовища. Вони повинні компенсувати еколого-економічні збитки, які несуть підприємства своєю діяльністю. Платежі за забруднення є засобом реалізації принципу - «забруднювач сплачує», для чого слід ввести три види плати за забруднення:

- за викід у повітря забруднюючих речовин;

- за розташування відходів;

- за скиди у водні об'єкти, або на рельєф місцевості забруднюючих речовин.

В залежності від системи впливу на довкілля встановлюють два види нормативів плати:

- за гранично допустимі викиди (скиди та розміщення відходів) забруднюючих речовин у природне середовище (у межах встановлених нормативів);
- за перевищення цих показників.

У інших випадках платежі зростають у декілька разів. Платежі у межах нормативів можуть включатися у собівартість і повинні сплачуватися споживачем. Нормативні платежі створюються за рахунок прибутку підприємств, що зменшує їх рентабельність. Створення ринку природних ресурсів доцільно в умовах їх дефіцитності і можливості отримання значних коштів від їх продажу. Цивілізований ринок ресурсів може дозволити активно притягнути іноземний капітал у природовикористовуючі галузі. Створення бірж природних ресурсів, проведення аукціонів, де на конкурсній основі українські та іноземні підприємці могли б купувати природні ресурси, право на їх розробку та оренду при жорсткому екологічному контролі та комплексній екологічній експертизі, дозволило б суттєво збільшити державні та регіональні прибутки від природокористування.

Ринок природних ресурсів (спочатку усієї землі) повинен передбачати створення системи, щоб дозволити власникам ресурсів закладати їх з метою отримання інвестицій у розвиток виробництва.

Проблема удосконалення ціноутворення в економіці, і насамперед у природовикористовуючих галузях, має важливе значення для удосконалення природокористування. Розумне збільшення цін на природні ресурси, більш повний облік екологічного фактору у ціні на продукцію природовикористовуючих галузей стимулювало б перехід виробників на режим ресурсозбереження. Крім того, ціна повинна більш повно враховувати рівень екологічної безпеки продукції. Продукція, чисто у екологічному відношенні, повинна мати більш низьку ціну та бути більш переважною для споживачів у порівнянні з продукцією, виробництво якої пов'язано з негативним впливом на довкілля, або яка сама по собі показує небезпечність для здоров'я людини і на природу як у процесі її вживання, так і у вигляді відходів.

Важливе значення для фінансування охорони природи грають внебюджетні екологічні фонди. Головна мета формування таких фондів - створення незалежно від державного бюджету централізованого джерела фінансування природоохоронних потреб. Ці фонди створились як підтримуюча фінансова структура, яка доповнює державні витрати на екологічні цілі. Джерело формування цих фондів - це взагалі платежі

підприємств за викиди, скиди забруднюючих речовин та розміщення відходів, штрафні платежі за аварійне забруднення; кошти за відшкодування екологічного збитку при порушенні природоохоронного законодавства підприємствами; добровільні внески.

Великі перспективи має розвиток ринкових механізмів продажу прав за забруднення. Цей ринок зараз активно формується у США. Одним з найважливіших принципів такого ринку - право на продаж різного роду викидів та скидів.

Можливим економічним механізмом попередження наслідків аварій є екологічне страхування - страхування відповідальності підприємств - джерел підвищеного ризику за вчинення збитків у зв'язку з аварією, технологічним збоєм або стихійним лихом, які призводять до забруднення довкілля. Страхові компенсації дозволять вирішити ряд екологічних завдань: компенсувати збитки, які створюються у застрахованого підприємства та третіх осіб у результаті забруднення довкілля; економічно стимулювати запобігання аварії за рахунок збільшення протиаварійних витрат зі сторони страхової компанії при зменшенні витрат самого страхівника; підвищувати ефективність використання грошових коштів, концентруємих у страхових фондах.

Таким чином, формування економічного механізму природокористування в умовах перехідного періоду до ринку і вже в умовах ринку буде проходити у слідуючих напрямках:

- облік та соціально-економічна оцінка природоресурсного потенціалу та екологічного становища території;
- планування охорони довкілля та раціональне використання природних ресурсів;
- фінансово-кредитний механізм природокористування;
- екологічне страхування;
- розвиток екологічних банків;
- екологічні фонди;
- економічне стимулювання;
- формування ринку екологічних робіт та послуг;
- платність природокористування;
- економічний вплив на порушників природоохоронного законодавства;
- удосконалення організаційно-економічних методів природокористування;
- облік екологічного фактору при приватизації, формування фондів екологічної санації при приватизуємих підприємствах та притягнення іноземних інвесторів щодо реалізації заходів при санації підприємств.